

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

1. ЮЛДАШЕВ Жаҳонгир

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ КОРПОРАТИВНОГО
УПРАВЛЕНИЯ: ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ 8

2. КАНЪЯЗОВ Есемурат Султамуратович

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО
ИНТЕЛЛЕКТА В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ 14

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

3. САИДОВ Мақсудбек Норбоевич

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИГИДА СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ ЮҚОРИ
ИНСТАНЦИЯ СУДЛАРИДА ҚАЙТА КЎРИЛИШИ (ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҚОНУНЧИЛИК МИСОЛИДА) 19

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

4. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич

РАҚАМЛИ СУД ИШ ЮРИТУВИ ЖАРАЁНИГА ЎТИШНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ 28

5. OBLOKULOV Munis Musinovich

MANSABDOR SHAXSLARINING QARORLARI, HARAKATLARI (HARAKATSIZLIGI)
YUZASIDAN KELIB CHIQUADIGAN NIZOLARNI MA'MURIY SUDLARDA KO'RIB CHIQUISHNING
ISHLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI 40

6. JUMAYEV Shohjahon Begimqul o'g'li

QONUNLAR IJROSI USTIDAN PROKUROR TEKSHIRUVI MAQSADI, PREDMETI, VOSITALARI
HAMDA AHAMIYATI 48

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

7. ESHNAZAROV Murodqosim Hamzayevich

JINOYAT PROTSESSIDA EKSPERT XULOSASIDAN FOYDALANISH: ANGLO-SAKSON HUQUQ
OILASI DAVLATLARI MISOLIDA 54

8. БУРАНОВА Разия

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ
В ПРОГНОЗИРОВАНИИ ПРЕСТУПНОСТИ 63

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

9. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович КЎЗДАН КЕЧИРИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИ ОБЪЕКТЛАРИ ВА ТУРЛАРИ	70
--	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. АЪЗАМХУЖАЕВ Умидхон МЕСТО ИНСТИТУТА МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА	78
11. SULAYMANOV Odiljon HUMAN RIGHTS IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES, THREATS AND PROSPECTS	87
12. ИСОҚОВ Луқмонжон Холбоевич МИГРАЦИЯ ВА НОГИРОНЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ НИСБАТИ.....	92
13. РАҲМОНОВА Сабрина РЕАЛИИ XXI ВЕКА: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРАВА ЖЕНЩИН В МИРЕ.....	102

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

14. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович ЎЗБЕКИСТОНДА ЮРИДИК ХИЗМАТ ИНСТИТУТИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ	107
--	-----

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ШАКУРОВ Рафик Равильевич КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШДА СИНГАПУР ТАЖРИБАСИ	115
---	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАҚАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

САИДОВ Мақсудбек Норбоевич

Юристлар малакасини ошириш маркази
Хусусий-ҳуқуқий фанлар кафедраси доценти в.б.,
юримик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)
E-mail: mr.msaidov@gmail.com

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИГИДА СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ ЮҚОРИ ИНСТАНЦИЯ СУДЛАРИДА ҚАЙТА КЎРИЛИШИ (ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҚОНУНЧИЛИК МИСОЛИДА)

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): САИДОВ.М.Н. Ўзбекистон миллий қонунчилигида суд ҳужжатларининг юқори инстанция судларида қайта кўрилиши (иқтисодий процессуал қонунчилик мисолида) // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2024) Б. 19-27.

 2 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-2-3>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада суд ҳужжатларини қайта кўрилиши институтининг аҳамияти, ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш конституциявий тамойилини амалга оширишдаги роли, Ўзбекистонда суд ҳужжатларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилигини текширишнинг янги тартиби жорий этилиши ва ушбу ўзгартиришларнинг вужудга келиши шарт-шароитлари муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: суд орқали ҳимоя қилиш, апелляция инстанцияси, кассация инстанцияси, тафтиш инстанцияси, ишни кўриш чегараси

SAIDOV Maksudbek

Acting Associate Professor of the Lawyers' Training Center,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law
E-mail: mr.msaidov@gmail.com

REVIEW OF COURT ACTS IN HIGHER INSTANCE COURTS IN THE NATIONAL LEGISLATION OF UZBEKISTAN (IN THE EXAMPLE OF ECONOMIC PROCEDURAL LEGISLATION)

ANNOTATION

This article examines the importance of the institution of review of judicial acts, its role in the implementation of the constitutional principle of legal protection of rights, as well as,

the introduction of a new procedure for checking the legality, validity and fairness of judicial documents in the Republic of Uzbekistan and the conditions for the occurrence of these changes.

Keywords: judicial protection, appellate instance court, cassation instance court, revision instance court, limits of consideration of the case.

САИДОВ Максудбек Норбоевич

И.о. доцента Центра повышения квалификации юристов,
доктор философии по юридическим наукам (PhD)

Email: mr.msaidov@gmail.com

ПЕРЕСМОТР СУДЕБНЫХ АКТОВ В ВЫШЕСТОЯЩИХ ИНСТАНЦИЯХ СУДОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УЗБЕКИСТАНА (НА ПРИМЕРЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА)

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются значение института пересмотра судебных актов, его роль в реализации конституционного принципа правовой защиты прав, а также введение нового порядка проверки судебных актов Узбекистана на предмет законности, обоснованности и справедливости, и условия возникновения этих изменений.

Ключевые слова: судебная защита, суд апелляционной инстанции, суд кассационной инстанции, суд ревизионной инстанции, пределы рассмотрения дела

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан кейин қўшилган биринчи халқаро-ҳуқуқий ҳужжат - Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 8-моддасида, ҳар бир инсон унга конституция ёки қонун орқали берилган асосий ҳуқуқлари бузилган ҳолларда нуфузли миллий судлар томонидан бу ҳуқуқларнинг самарали тикланиши ҳуқуқига эга эканлиги белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида ҳар кимга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш ҳуқуқи, бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш учун унинг иши қонунда белгиланган муддатларда ваколатли, мустақил ҳамда холис суд томонидан кўриб чиқилиши ҳуқуқи кафолатланган.

Судлар томонидан ҳуқуқларнинг тикланиши самарадорлиги бир қатор омилларга боғлиқ бўлиб, улар орасида суд ҳужжатларини қайта кўриш механизмлари муҳим аҳамият касб этади. Шу боис, аксарият ривожланган давлатларда одил судловнинг самарадорлигини ошириш ва суд хатоларини бартараф этиш масалалари суд ҳимоясида долзарб аҳамият касб этади ва уларга алоҳида эътибор қаратилади. Чунки, суд ҳимоясида бўлиш тамойили (*Right for Legal Defence*) фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини судда ҳимоя қилишни таъминлашга қаратилган. Суд орқали ҳимоя қилиш деганда эса, судларнинг жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини тиклашга қаратилган, процессуал қонунларда белгиланган тартибда амалга ошириладиган фаолияти тушунилади [1].

Сўнгги йилларда мамлакатимизда суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш, фуқаро ва тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш чораларини кучайтириш, одил судловни самарали таъминлаш бўйича изчил ишлар олиб борилмоқда. Ушбу ислохотлар дастлаб суд тизими тузилмасини қамраб олган бўлса, кейинчалик процессуал қонунчилик ҳужжатларини такомиллаштиришга йўналтирилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 июлдаги “Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ-6034-сонли Фармонида суд ҳимоясини таъминлашдаги бюрократик тўсиқлар сақланиб қолинаётганлиги, суд қарорларини қайта кўришнинг бир-бирини такрорловчи босқичларининг мавжудлиги ва бошқа бир

қатор камчиликлар суд-ҳуқуқ соҳасида ислоҳ қилиниши лозим бўлган устувор вазибалар сифатида белгилаб берилди.

Шундан сўнг 2021 йил 12 январда Ўзбекистон Республикасининг процессуал қонунларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиб, суд ҳужжатларини қайта кўришда “бир суд - бир инстанция” тамойили жорий қилинди. Мазкур тамойил асосида туманлараро, туман (шаҳар) судларининг қарорларини вилоят даражасидаги судлар томонидан апелляция тартибида, апелляция тартибида кўрилган суд қарорларини эса Олий суд томонидан кассация тартибида қайта кўриб чиқиш, кассация тартибида кўриб чиқилган ишлар бўйича суд қарорларини Олий суд раиси, Бош прокурор ва уларнинг ўринбосарлари протестига кўра кассация тартибида такроран кўриб чиқиш тартиби жорий этилди. Шу аснода, ислохотлар натижасида суд қарорлари устидан назорат тартибида шикоят бериш институти тугатилди, апелляция ва кассация тартибида шикоят беришнинг амалдаги тартиби тубдан ўзгартирилди, апелляция ва кассация инстанцияси судлари ваколатлари кенгайтирилди. Шунинг алоҳида таъкидлаш жоизки, ушбу ислохотга қадар вилоят судлари чиқарган қарори устидан берилган апелляция шикоятлари шу судларнинг ўзида кўриб чиқиларди. 2019 йилдаги кўрсаткичда эса, республика бўйича вилоят судлари қабул қилган 13 мингта шундай қарор Олий суд томонидан ўзгартирилган ва бекор қилинган [2].

Ушбу қонунчилик ҳужжатида асосан Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексига киритилган ўзгартиришлар, ҳар бир ислохотнинг ижобий тарафи бўлгани каби кутилмаган салбий жиҳатларини ҳам намоён этди. Жумладан, суд ҳужжатларини юқори инстанция судлари томонидан қайта кўриш тартибини белгиловчи нормалар асосида кассация инстанциясида ишларни кўриш Олий суд ваколатига ўтказилиши оқибатида суд ишларини кўришнинг марказлаштирилган тизимини вужудга келтирди. Жумладан, иқтисодий судларнинг 2021 йилда 5156 та иши апелляция инстанцияси судида, 1140 та иши кассация инстанцияси судида қайта кўрилган бўлса, ушбу кўрсаткич апелляция инстанцияси судида 2022 йилда 6706 тани, 2023 йилда 8055 тани ташкил этган. Кассация инстанция судида қайта кўрилган ишлар эса 2022 йилда 1474 тани ташкил этган бир пайтда, 2023 йилда 1884 тани ташкил қилиб [3], икки йил ичида 65 фоизга ошган. Олий судда иш ҳажмининг ортганлиги ишларни қонунда белгиланган муддатда кўриб чиқиш имкониятининг йўқолишига олиб келиб, бу ўз навбатида фуқароларнинг ўринли эътирозлари кўпайишига сабаб бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 16 январдаги “Одил судловга эришиш имкониятларини янада кенгайтириш ва судлар фаолияти самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-11-сонли Фармонида суд қарорлари қонуний, асосли ва адолатли қабул қилинганлигини текширишнинг фуқароларга қулай вазосдаллаштирилган тартибинияратиш мақсадида суд ҳужжатларини қайта кўриш жараёнларининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича тегишли вазибалар белгиланди. Ушбу чора-тадбирларнинг амалий натижасида Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси, Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан бир қаторда “Суд қарорларининг қонунийлиги ва асослилигини текшириш тартиби такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодексига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилинди. Ушбу Қонун билан жорий этилган суд қарорларини қайта кўришнинг янги тартибига кўра:

туманлараро, туман, шаҳар судлари томонидан биринчи инстанция судида кўрилган ишларни вилоят ва унга тенглаштирилган судларда апелляция ёки кассация тартибида қайта кўриб чиқиш;

вилоят ва унга тенглаштирилган судлар томонидан апелляция ёки кассация тартибида кўрилган ишларни мазкур судларда тафтиш тартибида қайта кўриб чиқиш;

вилоят ва унга тенглаштирилган судлар томонидан тафтиш тартибида кўрилган ишларни Олий суднинг судлов ҳайъатларида, ўз навбатида, судлов ҳайъатлари томонидан

кўрилган ишларни Раёсатда тафтиш тартибида қайта кўриб чиқиш белгиланди.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, қадимги рим ҳуқуқидан мавжуд бўлган *appellatio est iniquitatis sententiae querela* (лот.): апелляция - ноқонуний қарорни шикоят қилиш [4] институти бугунги кунда ҳам англо-саксон, ҳам континенталь ҳуқуқ тизимларидаги барча давлатларда мавжуд бўлиб, бир қатор ўзига хос хусусиятлари билан фарқланади. Масалан, Буюк Британия фуқаролик процессуал қонунчилигида апелляция ҳар қандай суд ҳужжати устидан шикоят қилишнинг ягона усули ҳисобланади [5].

Е.Смагина апелляцияни “ишни мазмунан иккинчи инстанцияда кўриш ва биринчи инстанция суди томонидан қабул қилинган, қонуний кучга кирмаган ҳал қилув қарорининг асосли ва қонунийлигини текширишга қаратилган шикоят қилиш усулидир”, деб таърифлаган [6]. Кўпчилик юридик адабиётларда апелляция деганда биринчи инстанция судининг қонуний кучга кирмаган қарорини мазмунан янгидан кўриш йўли билан текширишга мўлжалланган процессуал ҳуқуқнинг босқичи тушунилади. Миллий қонунчилигимизда апелляция инстанцияси суди қонуний кучга кирмаган биринчи инстанция судининг суд ҳужжатини қонуний ва асослилигини, иш учун аҳамиятли бўлган юридик ва фактик ҳолатларини тўлиқ ҳажмда қайта кўриш орқали баҳо беришга ҳамда мавжуд суд хатоларини бартараф этишга ваколатли бўлган ишни қайта кўриш босқичидир.

Гарчи процессуал қонунчиликда суднинг ҳал қилув қарори устидан тўлиқ ёки қисман шикоят қилиниши (протест келтирилиши) мумкинлиги белгилаб қўйилган бўлса-да, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекс (бундан буён матнда ИПК деб юритилади)нинг 276-моддасига кўра, апелляция инстанцияси суди биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарорини тўлиқ ҳажмда текшириши шарт. Мазкур норма қонунчиликда бўшлиқларнинг мавжудлигидан, шу билан бирга назарияда мавжуд бўлган “тўлиқ бўлмаган апелляция шикояти” каби тушунчаларнинг ҳақиқий аҳамиятидан бошқа ҳолатларни келтириб чиқариши мумкинлигини кўриш мумкин. Яъни, тараф суд ҳужжатидан тўлиқ норози бўлса-да, унинг давлат божи тўланмайдиган қисмига нисбатан, жумладан ундирилган давлат божи ёки ундирувни гаровга қўйилган мулкка қаратиш қисмига нисбатан апелляция шикояти бериб, судга олдиндан тўланиши шарт бўлган давлат божи тўловини четлаб ўтиши мумкин. Бундай ҳолатда апелляция инстанцияси суди апелляция шикоятида келтирилган важлар билан чегараланиб қолмасдан суд ҳужжатининг қонунийлиги ва асослилигини тўлиқ ўрганиб чиқиши лозим. Яна бир мисол: даъвогар судга мурожаат қилиб жавобгардан 1 млрд. сўм асосий қарз ва 500 млн. сўм пеняни ундиришни сўраган. Суднинг ҳал қилув қарори билан даъво талаби қисман қаноатлантириб, даъвогар фойдасига жавобгардан 1 млрд сўм асосий қарз ва 100 млн. сўм пеня ундирилган. Даъвогар суд томонидан камайтирилган пеняга нисбатан апелляция шикояти берган тақдирда, юқоридаги нормага мувофиқ апелляция инстанцияси судида ҳал қилув қарори тўлиқ бекор қилиниб, даъво талаби асосиз бўлганлиги сабабли тўлиқ рад этилиши ҳам мумкин.

ИПКнинг 274-моддасига мувофиқ апелляция инстанцияси суди ишни суд мажлисида ИПКнинг 34-бобида белгиланган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда биринчи инстанция судида кўриш қоидалари бўйича кўради. Ушбу мазмундаги норма континенталь ҳуқуқ тизимидаги кўплаб давлатларда мавжуд бўлиб, айрим адабиётларда “иккинчи – биринчи инстанция” функцияси сифатида ёритилади.

Замонавий “кассация” лот. “*cassatio*” яъни “бекор қилиш, йўқ қилиш” Франция Республикасида пайдо бўлган ва ўша ерда шаклланган. Кассация - биринчи ва апелляция инстанция судининг қонуний кучга кирган ҳал қилув қарорини (қарори) қабул қилишда моддий ҳуқуқ нормалари тўғри қўлланилганлиги ва процессуал қонун талабларига риоя этилганлигини иш материаллари бўйича текшириш, мавжуд суд хатоларини бартараф этишнинг тартибини белгиловчи ҳамда процессуал қонунчиликнинг ишни тўғри ҳал этиш ва қуйи инстанция судларининг фаолиятини назорат қилишни таъминлашга қаратилган нормалари тизимидан иборатдир [7]. Континенталь ҳуқуқ тизимидаги суд

хужжатларини қайта кўриш босқичи сифатида кассация инстанцияси мавжуд бўлган кўпгина давлатларда (Бельгия, Франция, Греция, Италия,) апелляция инстанциясидан фарқли равишда кассация инстанциясида фақатгина моддий ва процессуал ҳуқуқ нормаларининг тўғри қўлланилганлиги текширилиб, янги далиллар ва янги фактларга баҳо берилишига йўл қўйилмайди.

Аммо, миллий қонунчилигимиздаги суд хужжатларини кассация инстанцияси судида қайта кўрилиши билан боғлиқ киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар, “апелляция” ва “кассация”нинг айрим хусусиятларидан ташқари мазмунан фарқ қилмаслигини кўрсатмоқда. Жумладан, апелляция ва кассация инстанция судида ишни кўриш чегараларини белгилаб берган ИПКнинг 276 ҳамда 299-моддаларига кўра, суд ишни апелляция ва кассация тартибида кўриш чоғида биринчи инстанция суди ҳал қилув қарорининг қонунийлиги ва асослигини текширади. Суд янги далилларни текшириши ва янги фактларни аниқлаши мумкин.

Ҳар иккала (апелляция ва кассация) инстанцияси суди биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарорини тўлиқ ҳажмда текшириши шарт. Апелляция ва кассация инстанцияси судларида ишни кўриш чегараси борасида турли хил қарашлар мавжуд. Масалан, фуқаролик процессида кассация инстанциясида иш юритишни тадқиқ қилган Д.Ковтков, апелляция ва кассация инстанцияси судида иш юритишда ишни кўриш чегарасида албатта фарқ бўлиши лозимлиги ғоясини илгари сураркан, кассация инстанцияси суд хужжатининг қонунийлигини текшириш билан чегараланиши лозимлигини (яъни янги фактларни аниқлашга ҳақли эмаслигини) таъкидлайди [8]. В.Шерстюк фикрига кўра, арбитраж процессуал қонунчилиги суд хужжатини кассация инстанция судида қайта кўришда моддий ҳуқуқ нормалари тўғри қўлланилганлигини ва процессуал қонун талабларига риоя этилганлиги текширганда чекловлар бўлмаслиги кераклигини, кассация шикоятда кўрсатилган ёки кўрсатилмаганлигидан қатъи назар қуйи инстанция судларининг хатолари кассация инстанцияси суди томонидан ўтказиб юборилмаслиги лозим [9]. Европа давлатлари процессуал қонунчилиги таҳлили шуни кўрсатадики, апелляция ва кассация ёки тафтиш инстанцияларининг қуйи суд хужжатларини қайта кўришда ваколатлари бир бирига яқин бўлса-да, ишни кўриш чегарасида муайян фарқлар мавжуд. Фикримизча, апелляция ва кассация инстанцияси судида ишни кўриш чегарасида фарқ бўлиши лозим. Чунки, апелляция ва кассация инстанцияси судининг чегарасида фарқнинг бўлмаслиги, билвосита ушбу инстанция судларининг ваколатларида (ИПКнинг 278, 301-моддалари) фарқ қолмаслигига сабаб бўлади.

Қонунчиликка киритилган ўзгартиришлардан кейин ушбу инстанциялар орасидаги фарқни фақатгина биринчи инстанцияси судининг қонуний кучга кириши билан ажратилган. Бироқ процессуал қонунчиликда умумий норма сифатида апелляция шикояти (протести) биринчи инстанция суди томонидан шикоят қилинаётган (протест келтириляётган) ҳал қилув қарори қабул қилинган кундан эътиборан бир ой ичида берилиши мумкинлиги белгиланган бўлса-да, апелляция шикоятини (протестини) беришнинг ўтказиб юборилган муддати, шикоят (протест) берган шахснинг илтимосномаси бўйича апелляция инстанцияси суди томонидан узрли деб топилган бўлса, тикланиши мумкин. Бунда ўтказиб юборилган муддат, ҳал қилув қарори қабул қилинган кундан эътиборан икки ойдан ошмаган бўлиши керак. Мазкур ҳолатда фактик жиҳатдан суд хужжати қонуний кучга кирганидан кейин, яъни унинг юзасидан ижро варақаси берилганидан кейин ҳам суд хужжати апелляция инстанцияси судида кўрилиши мумкинлигини англатади ва бундай ҳолатда апелляция инстанцияси, кассация инстанцияси билан деярли фарқланмайди.

Шу ўринда, суд хужжати қайта кўриляётганда унинг ижросини тўхтатиш масаласига алоҳида эътибор қаратиш жоиз. Чунки, ноқонуний суд хужжатининг ижро қилиниши тарафлар ўртасидаги низодан ташқари, янги низоли ҳолатларни келтириб чиқариши, айрим ҳолларда эса тадбиркорлик фаолиятини бутунлай тугатилишига сабаб бўлиши мумкин. Айнан шу боис, ИПКда қонуний кучга кирган суд хужжати устидан судга шикоят

қилинганда ва/ёки қонуний кучга кирган қарорни қайта кўришда суд ҳужжатининг ижросини тўхтатиб туриш институти мавжуд. Процессуал қонунчиликка киритилган ўзгартиришлардан кейин қонуний кучга кирган суд ҳужжатининг ижросини тўхтатиб туриш масаласи апелляция ва кассация инстанцияси судларида икки хил ҳал этилиши белгиланди. Жумладан, ИПКнинг 271-моддасида апелляция шикоят (протести) уни бериш муддати ўтказиб юборилган ҳолда берилганда ва ушбу муддатни тиклаш тўғрисидаги илтимоснома қаноатлантирилганда, апелляция инстанцияси суди биринчи инстанция суди томонидан қабул қилинган ҳал қилув қарорининг ижросини ишда иштирок этувчи шахсларнинг илтимосномасига кўра тўхтатиб туришга ҳақли эканлиги қайд этилган бўлса, ИПКнинг 294-моддасига кўра ишда иштирок этувчи шахсларнинг илтимосномасига кўра, кассация инстанцияси суди (судья) биринчи инстанция судида қабул қилинган ҳал қилув қарорининг ижросини кассация инстанциясида иш юритиш тамомлангунига қадар тўхтатиб туриши белгиланган. Фикримизча, қонуний кучга кирган суд ҳужжатининг ижросини тўхтатиб турилиши масаласи ҳар иккала инстанция судида бир хил ҳал этилиши, яъни тўхтатиб туриши масаласи судга ҳавола қилинмасдан қатъий императив норма сифатида белгиланиши лозим. Бу билан, биринчидан бир хил ҳолатга нисбатан икки хил ёндашувларнинг олди олинади, иккинчидан процессуал қонунчилик ҳужжатлари унификация қилинади. Яъни амалдаги Фуқаролик процессуал кодексининг 389³-моддасига кўра, ишда иштирок этувчи шахсларнинг илтимосномасига кўра, апелляция шикоят (протести) уни бериш муддати ўтказиб юборилган ҳолда берилган ва мазкур муддатни тиклаш тўғрисидаги илтимоснома қаноатлантирилган тақдирда, апелляция инстанцияси суди (судьяси) биринчи инстанция суди томонидан қабул қилинган ҳал қилув қарорининг ижросини апелляция инстанциясида иш юритиш тамомлангунига қадар тўхтатиб туради, бундан дарҳол ижро этилиши лозим бўлган ҳал қилув қарорлари мустасно. Процессуал кодексларнинг апелляция ва кассация инстанциялари судларининг ваколатларига оид моддаларга киритилаётган ўзгартиришларга кўра, билдирилган талаб бўйича суд томонидан ҳал қилув қарори қабул қилинмаганлиги, суд муҳокамасида иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлган, аммо суд мажлисининг вақти ва жойи тўғрисида хабардор қилинмаган шахсларнинг йўқлигида кўрилганлиги, ишда иштирок этишга жалб қилинмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисидаги масала ҳал қилинганлиги аниқланганда, апелляция ёки кассация инстанцияси суди ишни биринчи инстанция судида иш юритиш қоидалари бўйича кўради. Ишни биринчи инстанция судида иш юритиш қоидалари бўйича кўришга ўтиш ҳақида ажрим чиқарилиб, унда бажарилиши лозим бўлган ҳаракатлар кўрсатилади. Қонунчиликдаги бу каби янгиликлар суд ҳужжатларининг барқарорлигини таъминлаш баробарида, ишда иштирок этувчи шахсларнинг овозагарлигини олдини олишга хизмат қилади. Зеро, олдинги таҳрирда ишда иштирок этишга жалб қилинмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисидаги ҳал қилув қарори бекор қилиниб, ишни янгидан кўриш учун судга юбориш сифатидаги асос мавжуд бўлган.

Таъкидлаш жоизки, суд ҳужжатларини тафтиш тартибида қайта кўриш бўйича иш юритиш ИПКда илгари мавжуд бўлмаган янги суд инстанцияси. Суд ҳужжатини унинг қайси суд томонидан қабул қилинганлигидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Олий суди ёки вилоят ва унга тенглаштирилган судлар томонидан тафтиш тартибида қайта кўриб чиқилиши мумкин. Вилоят ва унга тенглаштирилган судларда жорий қилинган тафтиш инстанцияси шу судларда апелляция ёки кассация тартибида кўрилган ишлар бўйича чиқарилган суд ҳужжатларини қонунийлигини қайта кўриб чиқса, Қорақалпоғистон Республикаси суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судлари томонидан тафтиш тартибида кўрилган ишлар бўйича суд ҳужжатлари, ушбу судларнинг тафтиш инстанциясининг суд ҳужжатлари ва ушбу судлар томонидан биринчи инстанция бўйича қабул қилинган, апелляция ёки кассация тартибида кўрилган суд ҳужжатлари, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан биринчи инстанция бўйича қабул қилинган, апелляция ёки кассация тартибида кўрилган суд ҳужжатлари

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Иқтисодий ишлар бўйича судлов ҳайъатида кўрилиб чиқилади. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Иқтисодий ишлар бўйича судлов ҳайъати томонидан тафтиш тартибида кўрилган ишлар бўйича суд ҳужжатлари, шунингдек тафтиш тартибида қабул қилинган суд ҳужжатлари Ўзбекистон Республикаси Олий судининг раиси ва/ёки Бош прокурори томонидан келтирилган протестга асосан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Раёсатида кўриб чиқилади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, қонунчиликка киритилган ўзгартиришлардан кейин суд ҳужжатларининг апелляция ва кассация инстанцияси судларида қайта кўрилганидан кейин шу суднинг ўзида тафтиш тартибида қайта кўрилиши борасида айрим мутахассислар бир қатор салбий фикрлар билдиришиб, бирта томнинг остида жойлашган судьялар бир бирларини қарорларини бекор қилишига шубҳа билан қарашмоқда. Суднинг асосий вазифаси одил судловни амалга ошириш орқали фуқаролар ҳамда тадбиркорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш экан, назаримизда бундай шубҳа ва гумонларга ўрин йўқ. Бироқ, судлар томонидан ишни апелляция ва кассация тартибида ёки тафтиш тартибида қайта кўришда “консилиум” “маслаҳат ва муҳокама” қилиниши инobatга олинса, апелляция ва кассация инстанция судлари томонидан қабул қилинган суд ҳужжатлари тафтиш тартибида қайта кўрилганда аксарият ҳолларда ўзгаришсиз қолишини прогноз (тахмин) қилиш мумкин. Шу боис, ишни вилоят судларида икки маротаба қайта кўриш масаласини такроран ўрганиб чиқиш, имкон борича айнан бир суд томонидан ишни икки маротаба қайта кўриб чиқилишини олдини олиш мақсадида тегишли чора-тадбирларни белгилаш, зарурат бўлганда минтақавий тафтиш судларини ташкил этиш лозим. Зеро, Ўзбекистон Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги ПФ-4850-сонли “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида хўжалик судлари тизимида минтақавий апелляция судлари ташкил этилиши белгиланган бўлса-да, ушбу масала ўз якунига етказилмаган.

Апелляция ва кассация инстанцияси судларидан фарқли равишда суд ишни тафтиш тартибида кўриш чоғида қуйи инстанция судлари томонидан моддий ҳуқуқ нормалари тўғри қўлланилганлигини ва процессуал қонун талабларига риоя этилганлиги ҳолатларини иш материаллари бўйича текширади. Шу билан бирга, ҳар қандай ишларни тафтиш инстанциясида қайта кўрилиши мумкин бўлиб, қонунчиликда бу борада ҳеч қандай чекловлар мавжуд эмас. Аммо, бир қатор давлатлар қонунчилигида ишни қайта кўришда муайян чекловлар мавжуд. Масалан, Германия, Австрия ва Франция процессуал қонунчилигига мувофиқ апелляция суд иш юритувида тарафлар ўз адвокатлари орқали иштирок этиши керак.[10] Албатта бу каби талабларнинг жорий этилганлиги, адвокатларнинг одил судловдаги ўрни ва аҳамиятини ортишига хизмат қилиши билан бир қаторда, суд ҳужжатини қайта кўриш жараёнида профессионал ҳуқуқий хизмат орқали қонуний ва асослантилган суд ҳужжатларини қабул қилинишига ҳам замин яратади. Европа Вазирлар кенгаши қўмитасининг 1995 йил 7 февралдаги “Аъзо давлатларга фуқаролик ва тижорат ишлари бўйича мурожаат қилиш тизимлари ва тартибларини яратиш, уларнинг фаолиятини такомиллаштириш юзасидан” 95-сонли Тавсиясида эса учинчи босқич судлари фақатгина учинчи марта қайта кўришга лойиқ бўлган, масалан, ҳуқуқни қўллаш ва талқин қилишда ягона амалиётни ривожлантириш учун зарур бўлган ишлар ёки жамият аҳамиятидаги ишлар қайта кўрилиши мумкинлиги кўрсатилган [11].

Суд ҳужжатларининг қайта кўрилиши ва унинг оқибатлари ҳақида сўз юритилганда, **res judicata** (лотинча “ҳал этилган иш”, “иш бўйича қарор қабул қилинган”) доктринасига алоҳида тўхталиб ўтиш жоиз. Ушбу доктринага кўра айни бир шахслар ўртасидаги, айни бир предмет тўғрисидаги низолар судда қайта кўриб чиқилмайди. Суд ҳужжатларининг оқибатларини ўрганган Т.Цепкова ва М. Борисовалар “*res judicata*” доктринасини икки хил маънода тушуниш ва ишлатиш лозимлигига эътибор қаратиб, тор маънода “*res judicata*” суд томонидан мазмунан ҳал этилган ва қонуний кучга кирган

якуний суд ҳужжати англатишини, кенг маънода “*res judicata*” бу ҳуқуқий аниқлик принципи тамойилдан келиб чиққан суд тамойили бўлиб, қуйидаги оқибатларни ўз ичига олишини таъкидлашади: бир хил низони қайта кўриб чиқилишига йўл қўйилмаслиги (эксклюзивлик); қарор устидан одатдаги тартибда шикоят қилиш тартиби тақиқланиши ва қатъий белгиланган (инкор этиб бўлмайдиган) асослар мавжуд бўлгандагина қайта кўриб чиқишга йўл қўйилиши ва суд қарорининг ижро этилиши (бажарилиши) [12]. Д.Исраилова, Ш.Назаровларнинг фикрига кўра, умумий ҳуқуқ тизимидаги мамлакатларда суд қарорлари устидан шикоят қилиш ва қайта кўриш тартиби қонунчиликда белгиланган бўлишига қарамасдан, биринчи инстанция суди қарори якуний ҳисобланади. Ушбу давлатларнинг қонунчилик тизими ва ҳуқуқни қўллаш сиёсати суд қарорларига нисбатан шикоятларни камайтиришга қаратилган. Континенталь ҳуқуқ тизимидаги давлатларда эса, биринчи инстанция судининг қарори қайта кўриш босқичларидан ўтгандан сўнггина якуний ҳисобланади [13]. ИПКнинг 324⁹-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Раёсатининг қарори якуний ҳисобланади ва унинг устидан шикоят қилинмайди (протест келтирилмайди). Мазкур нормадан келиб чиқиб, Ўзбекистонда “*res judicata*” доктринаси тўла-тўқис Ўзбекистон Республикаси Олий суди Раёсатининг қарори қабул қилинишида ифодаланади деб тўхтамга келиш мумкин. Фикримизча, қонунчиликда “*res judicata*” доктринаси кўламини кенгайтириш орқали муайян тоифадаги ишларнинг шикоят қилиниши босқичларини қисқартириш ва шу орқали суд ҳимоясида бўлиш тамойили самародорлигини кучайтириш лозим. Европа давлатлари қонунчилиги таҳлили шуни кўрсатадики, барча давлатларда апелляция бериш ҳуқуқи тан олинади, бироқ бу ҳуқуқ бир қатор шартлар ва таомиллар, жумладан, шикоят тақдим этиш муддати, асоси ва қарорни ўзгартириш ёки бекор қилиш асоси, даъво миқдори ва бошқалар билан чекланган. Масалан, баъзи давлатларда даъво миқдори катта бўлмаган ишлар бўйича суд қарорлари қайта кўриб чиқилмайди. Масалан, умумий ҳуқуқ тизимидаги давлатларда биринчи инстанция суди қарорлари устидан шикоят қилиш одатий ҳол эмас, балки истисно сифатида қабул қилинган. Хусусан, Англияда суд ҳужжати устидан берилган шикоят суд қарори қайта кўриб чиқилишини англатмайди, балки юқори инстанция томонидан қарорни қайта кўриш қанчалик мақсадга мувофиқлигини ўрганишга асос бўлади.

Хулоса ўрнида, шуни таъкидлаш лозимки барча ҳуқуқ тизимларида суд ҳужжатлари устидан шикоят қилиш ва уларни қайта кўриш тартиб таомиллари фарқ қилсада, уларни мақсади муштарак бўлиб, у ҳам бўлса қуйи суд хатоларини тузатиш, ягона суд амалиётини шакллантириш, адолатсиз суд қарори оқибатларини бартараф этиш орқали жамиятда одил судловга бўлган ишончни таъминлашга қаратилган.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2020 йил 3 июлдаги “Жисмоний ва юридик шахслар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини суд орқали ҳимоя қилиш тўғрисида” 11-сонли Қарори // URL: <https://lex.uz/docs/4902524>.
2. Президент: Адолат – давлатчиликнинг мустаҳкам пойдевори. Адолат ва қонун устуворлигини таъминлашда эса суд ҳокимияти ҳал қилувчи ўринни эгаллайди // URL: <https://president.uz/uz/4054>
3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди статистик маълумотлари.
4. Подвальный И.О. Апелляция и кассация в арбитражном процессе Российской Федерации: диссертация канд. юрид. наук. СПб, 2001. С. 18.
5. Бибило В.Н. Судебные системы зарубежных государств: учебное пособие. – Минск: БГУ, 2012.
6. Смагина Е.С. Теоретические аспекты апелляционного производства по обжалованию решений и определений мировых судей в Российском гражданском процессе: Дис. канд. юрид.наук. Ростов - на Дону: 2005 – С 60;
7. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki>
8. Ковтков Д., «Кассационное производство в гражданском процессе» Дис. Канд.юрид.

наук. 2015 г.

9. Шерстюк В.М. Принцип диспозитивности в арбитражном судопроизводстве // Законодательство. 1999. № 3. С. 73.

10. Проверка судебных постановлений в гражданском процессе стран ЕС и СНГ / Под ред. Е.А.Борисовой. - М.: Норма, 2007. - 624 с.

11. Зукерман А. "Zuckerman on Civil Procedure: Principles of Practice" Sweet and Maxwell, 2006.

12. Цепкова Т.М., Борисов М.С. Соотношение законной силы судебного решения и принципа *res judicata* в свете постановлений европейского суда по правам человека // Российская юстиция. 2010. № 8. С. 52–55.

13. Исраилова Д., Назаров Ш.. Суд қарорларининг қонунийлиги, асослиги ва адолатлилигини текширишнинг янги тартиби "Одил судлов" ҳуқуқий, илмий-амалий журнал. 2023 й., 11-сон.